

mou fitxa

Ignasi Martínez
(imartinez@eturo.org)

Colegio Turó, en Constantí (Tarragona)

Carretera de Reus, s/n Constantí Tel. 977520511

Objectiu: Els escacs com a eina d'aprenentatge

Desenvolupament: de 1r a 4t de Primària

1. Introducció

Els escacs són un joc mil·lenari que simbolitza la vida, la seva organització, la resolució de conflictes, el sobreposar-se a les dificultats, buscar alternatives i solucions als problemes, etc.

Els escacs conserven la màgia que sempre ha atret a les persones: es consideren una aventura intel·lectual amb un potencial inesgotable, un repte.

Aquest joc pot ajudar l'alumne a adaptar el seu comportament a les circumstàncies que l'envolten, a aprendre a moure's dins els límits que el joc li dóna i dins els límits a què les seves estratègies i decisions l'han portat. Així, l'alumne va progressant en la línia d'aprendre a pensar i ser autònom.

Els escacs són un joc que combina l'activitat i el pensament, la concentració i l'acció, la intel·ligència i la sensibilitat de cara als altres, l'autonomia personal i la gestió dels propis recursos.

2. Situació de partida i reptes

Hi ha unes quantes teories que encoratgen a l'aprenentatge mitjançant el joc. Com se sap, el joc és molt natural a la naturalesa humana: des de petits, els nens aprenen moltes coses a través de l'observació i a través del joc, plantejat com un repte en què l'anàlisi, la resolució dels problemes, l'afany de superació i de millora presenten unes característiques que el fan molt atractiu.

Des de feia anys, ens havíem plantejat a la nostra escola la introducció dels escacs com a eina que acompanyés l'aprenentatge. Vam comprar material, fèiem demostracions a les festes familiars de final de curs, vam intentar d'introduir-lo dins el currículum d'alguna

Els escacs són com una metàfora de la vida: totes les peces tenen les seves limitacions, totes les peces necessiten unes de les altres, algunes peces s'han de sacrificar per al bé del col·lectiu; moltes vegades es prenen decisions equivocades que serveixen per a reflexionar i com a experiència per al futur. Després d'una partida es pot jugar una altra, sempre hi ha possibilitats de millora.

Actualment, hi ha molts països que estan adoptant els escacs com a element important pedagògic per tots els beneficis que s'obtenen vers el treball de la intel·ligència i el pensament, els valors que aporta i els beneficis de cara a l'aprenentatge personal i col·lectiu.

Tots aquests condicionants ens han fet proposar i posar a l'abast de les famílies del col·legi la possibilitat de fer dels escacs una matèria curricular de 1r a 4t de Primària.

matèria, però la manca d'especialització per part del professorat i l'encaix dins el currículum ordinari (per la necessitat d'avaluar quantitativament els resultats que ens porta l'actual procés avaluatiu), van fer que l'experiència durés molt poc.

No obstant això, observant els avantatges que la pràctica dels escacs comporta per als nostres alumnes, vàrem decidir no aturar la iniciativa i vàrem buscar un professional i un espai dins l'horari escolar per portar a terme el nostre projecte: posats en contacte amb un jove mestre d'escacs, premiat –fins i tot per la seva iniciativa empresarial dins el món dels escacs –, i posant a

disposició de les famílies la possibilitat que els seus fills poguessin aprendre d'aquest joc, vam posar en marxa un projecte molt atractiu en el qual posàvem els escacs a l'abast de tots els alumnes de 1r a 4t de Primària.

Els escacs, gràcies a les seves característiques, esdevenen un recurs molt apropiat per tal de desenvolupar aprenentatges que sobrepassen els nivells merament conceptuals i de coneixements i, alhora, ajuden al creixement personal i faciliten els processos d'aprenentatge de les diferents matèries. Aquest joc de taula és un molt bon complement per al desenvolupament de molts aspectes que tenen a veure amb el desenvolupament de la persona. Comentem, a continuació, algunes característiques dels escacs:

Pel que fa al joc en sí mateix:

- Acceptació de les regles, la qual cosa significa moure's en un marc comú i igual per a tots els participants.
- Acceptació del resultat, sigui quin sigui, i respecte a les altres persones que estan jugant amb tu.
- Desenvolupament de la pròpia responsabilitat, en acceptar les conseqüències de les pròpies decisions.

Pel que fa als aspectes cognitius:

- afavoreix la memòria, la concentració, l'atenció.
- millora personal per a preveure situacions i solucionar els problemes.
- pensar abans de prendre decisions.
- capacitat d'abstracció.
- foment de la creativitat.
- fomenta la intuïció, la imaginació, la capacitat analítica, la perspicàcia.
- hi ha estudis que avalen la influència que tenen els escacs per a la prevenció de malalties com l'Alzheimer.

Pel que fa a la millora en els valors:

- Fomenta el respecte, la tolerància, la comprensió dels altres. En començar i acabar una partida, els jugadors s'han de donar la mà.
- Afany de superació personal i capacitat de refer-se davant les dificultats.
- Pensar que, de vegades s'han de sacrificar coses per buscar un bé més gran.
- fomenta la paciència, la serenitat i modela la voluntat: es guanya en autodisciplina.
- Són un espai d'inclusió, d'igualtat d'oportunitats, d'estar amb els altres. Per tant, s'evita l'individualisme que fomenten tots els jocs tecnològics avui en dia i constitueix un pont de relació entre les persones.
- Fomenta l'honestedat.

Per què és important desenvolupar aquest joc entre els alumnes dels centres educatius?

- Ajuda a la presa de decisions, a la superació de reptes i dificultats.
- Els escacs tenen una base matemàtica, que és el llenguatge del mètode i del pensament ordenat. El alumne que juga als escacs necessita analitzar, revisar les diferents variables, estudiar totes les respostes possibles.
- Ajuda al sentit d'autocrítica i serenitat davant l'errada.
- Estimula el desenvolupament de les habilitats cognitives: pensament lògic, matemàtic, crític, la memòria, l'atenció, l'autoestima.
- Desenvolupa el sentit ètic: en ser un joc amb regles i criteris pot ajudar a consolidar pautes de comportament, d'actuació justa.
- Estimula el desenvolupament de la creativitat: les dificultats que es presenten al llarg del joc, donen pas a moltes variables de definició de la jugada següent.
- Fomenta l'esperit lúdic mitjançant el gaudi dels escacs com a element recreatiu.
- No és una activitat sexista ja que la seva pràctica no evidencia les diferències entre les persones.
- Presenta un aspecte socialitzant: és indispensable la interacció amb els altres,

conciliar els diferents punts de vista i fomenta la idea de compartir estones amb els companys.

- L'assoliment d'aquesta habilitat pot crear un espai de trobada entre els alumnes i les seves pròpies famílies, de manera que constitueix un element d'unitat en les relacions familiars. De sobra és conegut el valor que té el joc per unir i harmonitzar les relacions entre els membres d'una família: dona pau, alegria, comprensió i

hores de tracte personal, tant necessaris en una societat que va corrent a tot arreu.

- Desenvolupa uns quants aspectes físics i psicomotors com ara la coordinació oculomanejadora, la lateralitat, el domini del propi cos.

- Compartir un tauler d'escacs proporciona –tot i que pugui semblar el contrari– un ambient d'amistat i no de rivalitat.

3. Objectius d'aquesta iniciativa educativa

- Que l'alumne, mitjançant el joc dels escacs aprengui a adaptar el seu comportament i a conduir les seves activitats dins els límits i el marc establert, progressant en autonomia pròpia.

- Fomentar una proposta pedagògica d'innovació, en reforçar el currículum propi.

- Que l'alumne, a través d'una activitat lúdica, compregui i assoleixi que es poden aprendre molts aspectes relacionats amb la seva vida habitual.

- Que compregui l'alumne que els recursos intel·lectuals, l'estratègia, les bones maneres, etc. ajuden a resoldre conflictes d'una manera més eficaç que fent servir l'ús de la disputa.

- Incentivar la participació de com més alumnes millor per al desenvolupament de l'activitat. Ha de ser un espai obert on es fomenta la relació interpersonal i l'intercanvi.

- Fomentar l'eina dels escacs com a recurs pedagògic per augmentar l'ús de la ment i reforçar la capacitat lingüística i matemàtica.

- Generar en l'alumne l'autoconfiança i la constància en el treball.

- Augmentar la capacitat de concentració, la paciència, etc. en un món en el que la

immediatesa, la rapidesa i la eficàcia estan per sobre de tota estratègia.

- Aconseguir que l'alumne guanyi en confiança i que se senti estimulat per a acceptar tots aquells reptes que la vida el va presentant.

- Generar espais d'inclusió socioeducativa i d'igualtat.

- Ajuda al desenvolupament i treball dels dos hemisferis del cervell.

Hemisferi dret: treball de conceptes, principis de tàctica i d'estratègia, elaboració de plans, intuïció, processos, combinacions de posicions, fantasia.

Hemisferi esquerre: treball lògic, relacions entre les figures i el tauler, anàlisi, raonament, resolució de problemes, combinacions lògiques, canvi i recanvi de peces.

- Saber valorar els escacs com a espai d'intercanvi i comunicació, espai de respecte i relació interpersonal.

- Seguir les passes de tot jugador d'escacs, com a proposta per emprendre accions a la vida:

- Observació

- Avaluació preliminar

- Visualització d'elements crítics

- Pla d'acció
- Càlcul de variants
- Decisió
- Retroalimentació i autoavaluació

- Anàlisi de jugades, de partides. Després de la partida, els jugadors analitzen les seves jugades, el perquè dels seus moviments i estratègies

4. Recursos emprats i metodologia

Recursos utilitzats:

- Taulers i fitxes suficients per als participants a les sessions.
- Pissarra digital on poder projectar algunes jugades, moviments, etc. tot fent servir el programa educatiu d'escacs de la web www.chesslive.com
- Exemples de webs especialitzades amb el món dels escacs.
- Programes informàtics del món dels escacs.
- Explicació de partides amb història.
- Suport educatiu amb un llibret molt pedagògic i pràctic sobre els escacs, complementari de les explicacions del professor.

Metodologia:

- L'aprenentatge es pot fer a base de contes (si els alumnes són més petits), de cançons o de reptes amb poques peces al tauler.
- Es poden crear situacions en les que els alumnes intercanviïn coneixements i habilitats amb els altres companys.

- És molt important saber explicar el "perquè" d'alguns moviments: això ajuda al desenvolupament del pensament reflexiu.

- La motivació és bàsica: saber superar els conflictes, les errades i les derrotes és un element que s'ha de treballar molt.

- Totes les sessions comencen amb un repàs de la sessió anterior seguida del nou contingut a introduir a la nova sessió.

- Les sessions presencials amb el professor són d'una durada d'uns 50 minuts. La resta de la sessió, la posada en pràctica en un altre context, s'esdevé a casa de cada alumne.

- A més dels aspectes bàsics del funcionament dels escacs, s'aprofita per insistir en altres aspectes que qualsevol mestre considera important en un aula: ordre en començar i acabar les sessions amb l'endrega de tot el material, saber escoltar tant les explicacions del professor com els comentaris individuals dels altres companys, etc.

5. Activitat integradora: treball de competències bàsiques

La idea de l'escola és que aquesta activitat estigui perfectament integrada dins el currículum propi en tots aquells diferents aspectes que s'estan treballant amb les matèries respectives i que tenen un caire competencial.

D'acord amb aquests paràmetres, pretenem que l'alumne aprengui a:

- ser i actuar de manera autònoma,
- pensar i comunicar,
- aprendre mitjançant el descobriment i tenir iniciativa,
- conviure i habitar en el món,

Competència comunicativa, lingüística i audiovisual

Es treballa, fonamentalment, l'expressió i la comprensió oral. Conversar, explicar i raonar per què es fan unes jugades concretes i d'altres no, saber resumir i expressar-se amb claredat. Els alumnes aprenen els diferents aspectes del joc mitjançant el diàleg amb el professor i els seus companys.

Competència artística i cultural

Destaca la capacitat de creació, l'exercici imaginatiu que es realitza a cada partida. La capacitat artística és inseparable del joc, ja que implica crear i imaginar.

Competències metodològiques. Tractament de la informació i competència digital

Es pot treballar mitjançant la recerca d'informació en llibres, internet, etc. sobre partides, la teoria del joc o bé informació sobre jugadors importants. Tot això aporta coneixements nous als alumnes així com la capacitat crítica i reflexiva d'aquesta tasca. L'ús del programa informàtic d'escacs facilita molt l'adquisició d'aquesta competència.

Competència matemàtica

És la competència que va associada, per excel·lència, als escacs. Quan es fa una partida o s'analitzen les jugades, es fan servir constantment estratègies matemàtiques de diferents tipus: càlcul, orientació espacial, llenguatge simbòlic, resolució de problemes, lògica.

Competència d'aprendre a aprendre

És important que els alumnes puguin aprendre de les seves pròpies errades i que no tinguin una actitud negativa davant la derrota. Al llarg de la partida, sempre s'estan buscant alternatives, recursos i estratègies per solucionar els problemes.

Competència d'autonomia i iniciativa personal

Es desenvolupen en els alumnes valors com ara la responsabilitat, la perseverança, l'autoestima, el coneixement d'un mateix, la creativitat, l'autocrítica, el control emocional, la presa de decisions, la capacitat d'empendre i el fet d'aprendre de les pròpies errades i mancances.

Competència en el coneixement i interacció amb el món físic

Es treballa la comprensió i interpretació de situacions. Aprenen a establir relacions causa-efecte, la qual cosa va relacionada amb la capacitat de predicció i la presa de decisions.

Competència social i ciutadana

Ens ajuden els escacs a treballar la convivència entre les persones i la capacitat d'enfrontar els conflictes tot fent servir el judici ètic basat en els valors. Actuar amb criteri propi, mantenir una actitud constructiva i solidària vers els companys, són habilitats i competències importants. Saber acceptar els companys, ajudar als qui no en saben tant... són aspectes a potenciar. Els escacs són altament integradors.

6. Treballar la intel·ligència emocional

La intel·ligència emocional, segons Daniel Goleman, explica que el control i el domini dels sentiments juga un paper decisiu per a avaluar aptituds tant a les escoles com al treball. Un dels temes d'anàlisi de Goleman fa referència a "l'estat de fluxe", que és el domini de la concentració que permet resoldre situacions concretes aconseguint la serenitat, la predicció sobre els resultats i l'energia espacial que s'adquireix davant la presa de decisions en una jugada concreta d'escacs.

Els escacs constitueixen una de les formes d'educar en aquests aspectes als alumnes: com fomentar l'empatia (participació afectiva en una realitat aliena), el desenvolupament de l'atenció, la sinceritat, l'optimisme i el control del baix rendiment, el tractament de les emocions negatives com la culpa i la vergonya, la importància de l'humor, el saber riure's d'un mateix, els beneficis de la formació en grups i l'amistat, l'esforç, la persistència i la voluntat, el control emocional, la superació i el fracàs. Un alumne entrenat en resoldre situacions, mantenir la concentració de l'atenció i controlar els estats mentals davant la competència afirma i té en compte les seves respostes emocionals en relació al seu entorn.

Hi ha moments en què el jugador d'escacs se sent pressionat, espantat, reprimat, poc valorat, rebutjat, eufòric, nerviós, fracassat i s'ha d'aprendre a gestionar aquestes emocions. Els escacs promouen que aquests sentiments puguin ser controlats i gestionats pel jugador, amb l'ajuda dels educadors. Aquesta eina ajuda a aprofundir en aspectes tan bàsics per a les persones, com ara la concentració, la memòria, la creativitat i la formació de la voluntat.

Donat que l'alumne aprèn de les seves reaccions, èxits i respostes, de mica en mica aconseguirà controlar els moments de preocupació i por, orientant-los, esforçant-se, dialogant

interiorment com quan s'analitza una posició. L'educador ensenya a verbalitzar els sentiments, de manera que s'aprèn i s'analitzen moviments i accions, i així s'autocontrola i hi posa serenitat.

Si ho extrapolem, els escacs produeixen sentiments exactament igual que en la vida normal i, per tant, és molt fàcil extreure'n conclusions valorant, analitzant, veient opcions, prenent decisions.

Els escacs fomenten valors positius com ara la sociabilitat, la resistència a la frustració, el control del seu impuls, el saber perdre i acceptar els contratemps, etc. amb la qual cosa podem dir que fa un gran servei per a millorar la intel·ligència emocional. Aquest joc és com una màquina de crear emocions i sentiments i aporta, clarament, habilitats de reflexió i anàlisi, com a joc mental que és, i ens presenta molts dels escenaris que seran abordats en la vida real.

Assenyalem, a continuació, algunes habilitats necessàries per a la pràctica dels escacs i que es retroalimenten al llarg de les experiències del propi jugador i són una eina excel·lent per educar i millorar la intel·ligència emocional dels que ho practiquen:

- Respecte a les normes: es promou la honestat i la integritat del jugador.
- Empatia o intel·ligència interpersonal: és important comprendre l'estratègia de l'oponent i interpretar les seves emocions per anticipar-se a les seves iniciatives i accions.
- Sentit d'èxit i autoestima: hi ha d'haver autodomini i dedicar hores d'estudi i esforç. Com més es juga, més s'incrementa l'autoestima del jugador i es va guanyant en confiança per prendre nous reptes.
- Control emocional: aprendre a controlar els sentiments de frustració davant la derrota i,

mitjançant l'anàlisi de les partides, detectar les errades per tractar de no cometre-les més endavant.

- Adaptabilitat i iniciativa: en el decurs d'una partida, es presenten situacions inesperades, que exigeixen al jugador adaptar les seves estratègies d'acord amb la nova situació en el tauler.

7. Avaluació i resultats

Lògicament, treure conclusions a curt termini dels beneficis dels escacs entre els nostres alumnes seria una mica atrevit per part nostra. Tot just portem menys d'un curs aplicant-ho com a matèria curricular. És més, creiem que els beneficis quant a les competències esmentades anteriorment, l'ús de la intel·ligència emocional, etc. s'han de notar després d'unes temporades de pràctica d'aquesta activitat. El que sí podem citar és que hi ha governs a diferents part del món que estan posant els escacs com a pràctica obligatòria entre els alumnes en edat escolar, per exemple.

Tot i portar poc temps realitzant aquesta activitat educativa, podem donar algunes dades que són indicatives de l'èxit de la iniciativa:

- El gran nombre d'alumnes que accepten de molt bon grat aquesta iniciativa. És una activitat molt motivadora en sí, molt atractiva per als estudiants.

- Hi ha una gran motivació per part de l'alumnat i les seves famílies. És freqüent sentir que els alumnes han estat compartint estona jugant a casa amb membres de la seva família.

- Veiem els alumnes que, en "temps morts" demanen el tauler d'escacs per poder fer una partida amb un altre company.

- Treball en equip i col·laboració: malgrat ser un joc individual, es pot jugar en equips. Hi ha sentiment de treball en equip i col·laboració amb els altres quan es participa a nivell d'escola.

- Per a alumnes amb dificultats o necessitats educatives: en ser una activitat integradora, tothom és igual davant d'un taulell i és fàcil trobar contrincants d'un mateix nivell que fomenten aspectes de superació. A la nostra escola, un dels alumnes més actius en aquesta activitat és un alumne diagnosticat amb TEA: segueix amb molta atenció totes les explicacions i participa molt activament a la classe.

- Enguany volem que aquesta activitat sigui un element integrador familiar. A la societat actual, si ens descuidem, s'acaba fomentant l'individualisme: les tecnologies faciliten l'aïllament de les persones, que poden estar dedicades a una activitat absolutament aïllades del món que els envolta. El plantejament que tenim a l'activitat pretén fomentar aquesta eina com a element integrador en l'entorn familiar. Així doncs es procura que les activitats, els moviments, etc. apresos a l'escola siguin compartits i realitzats a casa davant d'altres membres de la família. Passar estones amb els familiars, compartir, guanyar i perdre, riure junts, etc. és considerat un dels eixos del programa educatiu que pretén donar la nostra escola.

- Són els mateixos alumnes els qui acaben engrescant companys seus i membres de les seves famílies.

8. Bibliografia

- a. *El Ajedrez como herramienta facilitadora del aprendizaje para niños y niñas en edad preescolar (3–6 años)* dirigido a los docentes del Centro de Educación Inicial "Emilia Mata Vásquez" de Boca del Río, Península de Macanao.
- b. *Dame la mano. El ajedrez como herramienta educativa.* Marta Amigó
- c. *Inteligencia emocional y social y el ajedrez.* Jorge Laplaza
- d. *Ajedrez para papás, mamás y docentes.* Julian Pérez
- e. *La educación emocional en el ajedrez. Propuestas para aplicar en los centros educativos.* Juan Blanco
- f. www.cheslive.com : web educativa per aprendre a jugar escacs i jugar amb jugadors d'arreu el món.

Annex

Aplicacions informàtiques i recursos *on-line*:

- <http://recursostic.educacion.es/observatorio/web/ca/software/software-educativo/712-ajedrez>
- <http://www.ajedrezescolar.es/>
- Gameknot: Aquesta aplicació et permet jugar 10 minuts diaris als escacs.
- ItsYourTurn: Eina gratuïta on pots trobar oponents amb diferents nivells.
- SparkChess: Ofereix tres nivells diferents de dificultat i tens un límit de temps per moure.
- EmailChess: Amb aquesta aplicació, cada moviment que fa l'alumne, s'envia per e-mail al seu oponent.
- ChessProblems: Una de les maneres millors per aprendre és resolent problemes d'escacs.
- 365Chess: Estàs jugant i et preguntes si la teva posició és la correcta? La resposta la trobaràs fàcilment aquí.
- Chess Openings: Per a practicar els teus moviments de sortida.